

Glimt fra Riksantikvarens virksomhet 2005

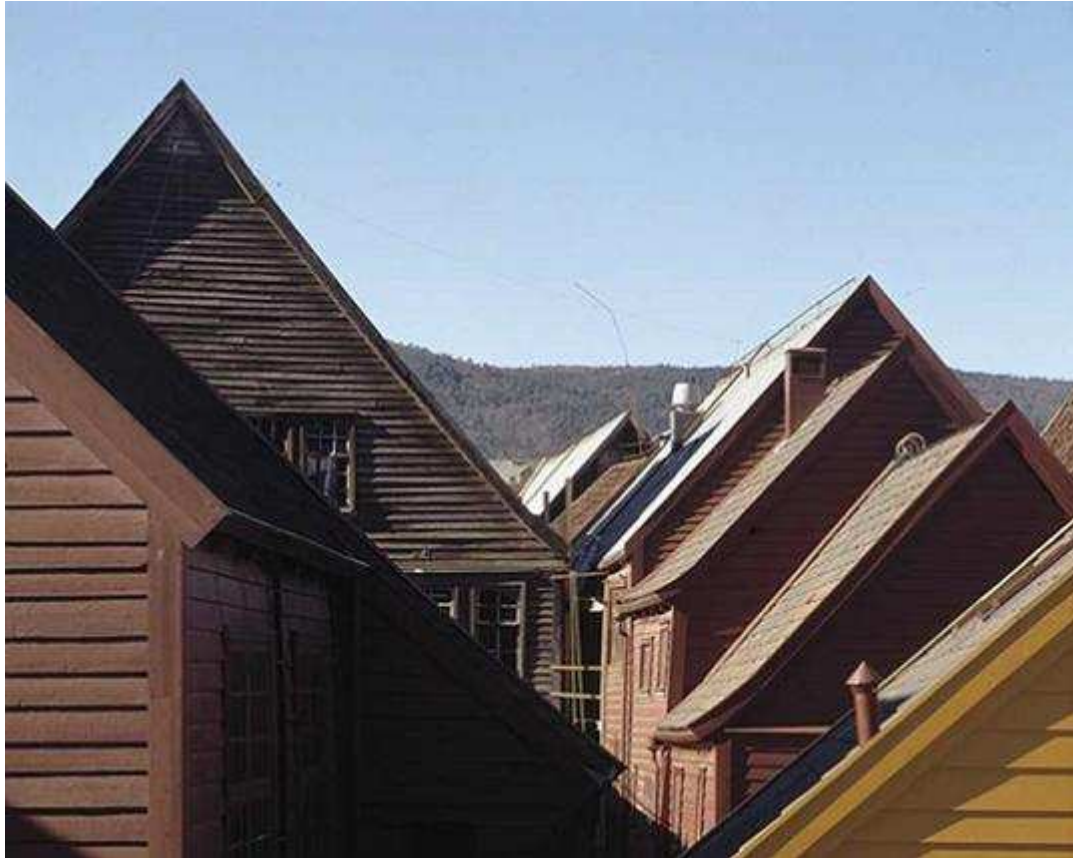
Utskriftsvennlig versjon

Glimt fra Riksantikvarens virksomhet 2005

I "Glimt fra Riksantikvarens virksomhet 2005" presenterer vi noe av det vi har vært opptatt av i året som gikk. Du vil finne fagartikler og ulike kortere artikler om noen viktige arbeidsområder og prosjekter Riksantikvaren var involvert i 2005.

Stortingsmeldingen

Det viktigste som skjedde for kulturminneforvaltningen og Riksantikvaren i 2005 var at vi fikk en ny stortingsmelding om kulturminnepolitikken her i landet.

Bryggen i bergen. Foto: Arve Kjørsheim, Riksantikvaren

I juni behandlet Stortinget melding Nr. 16 "Leve med kulturminner", og med dette fikk vi en handlingsplan for kulturminnearbeidet fram til år 2020. Meldingen ble enstemmig vedtatt av Stortinget.

Stortingsmeldingen gir sterke føringer for hvilke oppgaver som skal prioriteres og gjennomføres i 2005. Et av de viktige påleggene i Stortingsmeldingen er at vi skal etablere et verdiskapingsprogram. Arbeidet med dette kom godt i gang i 2005 og innen fristen i desember, kom det inn mer ca 70 søknader om å få være med blant de fire første pilotprosjektene.

Stortingsmeldingen omhandler også flere andre områder og temaer som Riksantikvaren selv hadde prioritert og var i gang med. I 2005 gjennomførte Riksantikvaren et forprosjekt om ruiner. En grovregistrering og tilstandsanalyse ble gjennomført for alle våre rundt 90 ruinanlegg fra middelalderen. Dette gir et godt grunnlag for det ti-årige ruinprosjektet som Stortinget har gitt oss i oppgave å gjennomføre.

Norge 1905-2005

Hundreårsmarkeringen for unionsoppløsningen ble også markert hos Riksantikvaren.

Hver måned gjennom året har vi publisert en artikkel på våre hjemmesider som viser hva som har skjedd i Norge i løpet av de siste hundre årene.

Høytorp fort ved Mysen i Østfold er en del av befestningssystemet som ble anlagt i årene etter 1905. Foto: Marte Oftedal, Riksantikvaren.

Temaene som omhandles viser hvordan vi har blitt en moderne nasjon med utgangspunkt i vår norske kulturarv og i samspill med og under påvirkning av verden rundt oss.

Den første artikkelen omhandler funnet og utgravingen av Osebergskipet. Funnet av Osebergskipet bidro til en forsterket nasjonalitetsfølelse og blant annet en diskusjon om eiendomsretten til det rike funnet.

Diskusjonen førte til at vi fikk "Lov om Fredning og Bevaring av Fortidslevninger", i 1905. Den siste artikkelen i samlingen tar for seg fremtidens kulturminner og problemene med å bevare våre kulturminner for ettertiden.

Utviklingen går så raskt at vi ikke rekker å savne kulturminnene før de er forsvunnet, mange er dessuten så store at det kreves dokumentasjon framfor konservering og bevaring. Artikkelen ble samlet og trykket opp i en bok, "Kulturminner 1905-2005". Boka kan fås tilsendt kostnadsfritt, så langt opplaget rekker, ved henvendelse til Riksantikvaren.

Kulturarven i lokalmiljøet

Kommunene har på forskjellige måter signalisert at de ønsker mer kunnskap på kulturminneområdet for å løse sine oppgaver bl.a. innenfor bygnings- og arealforvaltning og for å kunne bruke kulturarven som et element i utviklingen av lokalsamfunnet.

Kommunen er hovedaktør i den lokale utviklingen og kan bidra til å aktivisere kulturminneverdiene i samarbeid med inbyggerne i lokalmiljøet. Her en dugnadsgjeng i Aurland natur- og kulturpark. Foto: Morten Clemetsen

I tidsrommet 2002-2005 tok derfor Riksantikvaren initiativ til en rekke prosjekter i kommunene for å få fram gode eksempler på lokalt kulturminnearbeid. Riksantikvaren håper at erfaringene som er gjort i kommunene vil kunne være til inspirasjon for andre.

Det er laget faktaark for mange av kommuneprosjektene. Disse beskriver fremgangsmåter og erfaringer med ulike måter å håndtere lokale kulturminnefaglige utfordringer.

Temaene spenner vidt, fra lokal medvirkning i planprosesser, om hager, parker og torg som ledd i å skape gode steder, utvikling av kompetansemiljøer, kurs for saksbehandlere, kulturminner i kommuneplaner, utvikling av gode tettsteder til kulturarvsprosjekter i Den kulturelle skolesekken. Faktaarkene kan fås tilsendt ved henvendelse og finnes også på nett.

Det er avholdt tre konferanser hvor kommunenes erfaringer i prosjektene ble presentert og diskutert. Konferansene har vært nyttige møteplasser for kulturminneansvarlige i de forskjellige kommunene, men også en viktig arena for å møte frivillige organisasjoner, museer og andre kommunale og fylkeskommunale etater som er nødvendige samarbeidspartnere for den lokale kulturminneforvaltningen.

Statens Kulturhistoriske Eiendommer, SKE

SKE, er et prosjekt under Fornyings- og administrasjonsdepartementet som har i oppgave å registrere alle statens eiendommer med hensyn til verneverdi, initiere landsverneplaner for de ulike statlige sektorene og lage overordnede retningslinjer for forvaltningen av Statens kulturhistoriske eiendommer.

Universitetet i Oslo er et viktig kulturminne i statens eie. Foto: Mari Kollandsrud, Riksantikvaren

I 2005 ble verneplanarbeidet for 29 sektorer startet opp, Riksantikvaren er sterkt involvert i dette. Riksantikvaren er representert i SKEs sentrale referansegruppe og involvert i alle de sektorvise landsverneplanene.

Arbeidet med landsverneplaner organiseres forskjellig avhengig av sektor og departementstilhørighet. Størrelsen på verneplanene er i tillegg svært varierende, likeså hvor langt arbeidet er kommet med de forskjellige. Dette medfører at Riksantikvarens medvirkning også varierer fra plan til plan. Totalt ble det imidlertid lagt ned et betydelig arbeid fra Riksantikvarens side i siste halvdel av 2005, under oppstarten av de sektorvise verneplanene.

Bærekraftige historiske byer - med kulturarven som utviklingsressurs

(Sustainable Historic Towns - urban heritage as an asset for development, forkortet SuHiTo)

Som ledd i Østersjø-samarbeidet deltok Riksantikvaren i arbeidsgruppen "Sustainable Historic Towns" fra 2000.

Riksantikvaren har de tre siste årene deltatt i det internasjonale prosjektet "Sustainable Historic Towns". Mosjøen har vært en av pilotkommunene. Foto: Alison Wilkinson, Riksantikvaren

I 2003 la arbeidsgruppen fram en rapport med hovedvekt på erfaringer og kunnskaper i de forskjellige deltakerlandene om forvaltning av historiske byer. Det ble besluttet å videreføre samarbeidet i prosjektform for å utvikle forvaltningsverktøy som er bedre egnet til å ta vare på historisk verdifulle byområder. Målet for den norske delen av arbeidet var å utvikle et praktisk verktøy for stedsutvikling med basis i kulturhistorisk forståelse. Prosjektet fikk støtte fra EUs Interregfond.

SuHiTo utviklet en analyse kalt DIVE (describe-interpret-valuate-enable). Med utgangspunkt i dagens situasjon dykker man nedover i historien for å kunne drøfte betydningen av de ulike elementene i fortid og nåtid og vurdere deres verdi i forhold til endring og utvikling. To norske kommuner, Røros og Vefsn, var sentrale deltakere i prosjektet sammen med forskningsinstitusjoner og arkitekter.

Riksantikvaren har vært den nasjonale koordinatoren for prosjektet. Prosjektet startet i 2003 og ble avsluttet i januar 2006. Erfaringene fra prosjektet er allerede i bruk i arbeidet med verdensarv på Røros og i prosjektet "Nasjonale interesser i byer".

Totalt har prosjektet kostet 8 millioner kroner, hvorav EU har bidratt med det halve. Det norske bidraget har vært på 1,6 millioner kroner. Husbanken har også vært en viktig økonomisk bidragsyter til SuHiTo.

Det er laget en rapport fra prosjektet som kan fås ved henvendelse til Riksantikvaren.

Bergkunst 1996-2005

Sikring av bergkunst – Bergkunstprosjektet startet opp i 1996 og ble avsluttet i 2005. Prosjektet har hatt som mål å sikre 300 av de mest utsatte bergkunstlokalitetene i Norge.

Avdekking av et bergkunstområde som har vært tildekket med matte. Foto: Arve Kjersheim, Riksantikvaren

Bakgrunn for prosjektet

Ut over hele 1900-tallet ble det rettet oppmerksomhet mot den dårlige bevaringstilstanden for bergkunsten, men det var først på 1980- og 1990-tallet man ble klar over hvor alvorlig tilstanden var. Spesielt ved Universitetet i Bergen var man oppmerksom på dette, og det ble utarbeidet en rapport med forslag til tiltak. I desember 1993 ble saken tatt opp i Stortingets spørretime, og i 1995 kom Riksantikvarens Tiltaksplan for sikring av bergkunst, der det ble slått fast at over 90 % av landets bergkunstlokaliteter hadde skader.

Sikring av bergkunst – Bergkunstprosjektet startet opp i 1996 som et 5-årig prosjekt. I løpet av prosjektperioden skulle man ha billed- og tilstandsdokumentert 300 av de mest utsatte bergkunstlokalitetene i Norge samt utarbeidet planer for videre konservering og skjøtsel. Fordi man innså at man trengte et bredere forskningsmessig grunnlag for å iverksette de riktige tiltakene, ble prosjektet utvidet til 10 år.

Prosjektet har vært organisert med prosjektleder/prosjektmedarbeidere hos Riksantikvaren. Dokumentasjons- og utviklingsarbeidet ble utført av landsdelsmuseene og andre, blant annet Norsk Institutt for kulturminneforskning. Fylkeskommunene og Sametinget har hatt viktige roller i prosjektet som ansvarlige for prioritering av lokaliteter, ferdigstillelse av skjøtelsesplaner og iverksetting og oppfølging av anbefalte tiltak.

Budsjettet har vært ca 5.7 mill pr år. I tillegg har Riksantikvaren i tidsrommet 2002-2005 finansiert 2 hele stillinger for geolog og botaniker ved Bergen Museum. I tillegg til oppgavene ved Bergen Museum, har disse bidratt med analyser og faglig veiledning for de andre landsdelsmuseene og NIKU.

I prosjektets tidlige fase var utarbeiding av dokumentasjonsstandard for bergkunst og utforming og oppbygging av en egen database for bergkunst – Bergkunstdatabasen – en sentral oppgave. Det ble i dette arbeidet lagt vekt på at databasen i tillegg til å være et verktøy for forvaltningen, også skulle kunne brukes i forbindelse med arkeologisk forskningsarbeid.

Prosjektets arbeidsoppgaver kan i hovedtrekk deles inn i fire typer oppgaver:

1. Dokumentasjon.
2. Utarbeiding av skjøtelsesplan.
3. Eventuelt nødvendige straktiltak (nødkonservering).
4. Oppfølging.

Ved siden av disse oppgavene, har man i prosjektet forsket på nedbrytingsårsaker og metoder for å forsinke eller begrense skadene. Alle landsdelsmuseene og NIKU samt andre deltakende institusjoner har deltatt i dette

arbeidet, og vi vil spesielt fremheve Bergen Museums innsats for å kartlegge årsaker og årsakssammenhenger bak nedbryting av bergkunst. Sammen med de andre deltakende institusjonene har de fremskaffet resultater som har vekket internasjonal interesse, og deres kunnskap er stadig etterspurt..

Prosjektet har engasjert seg i internasjonalt samarbeid. Først og fremst i det nordiske samarbeidet via to Interreg-prosjekter, Interreg IIA Helleristninger i grensebygd (1996-2000) og Interreg IIIB Rock Art in Northern Europe – RANE (2002-2005).

Ekspertise opparbeidet gjennom Bergkunstprosjektet innenfor arkeologi, naturvitenskap og forvaltning, har vært engasjert i ulike samarbeidsprosjekter i Spania, Pakistan, Kasakhstan, Usbekistan, Kirgisistan, Tadsjikistan, Turkmenistan og Russland.

Status ved prosjektslutt

Ved avsluttet feltsesong for 2004 var 463 lokaliteter med til sammen 975 felt sikret i henhold til prosjektplanen. Tallene kan bli noe justert. Det gjenstår noe arbeid med skjøttsplaner samt innlegging i Bergkunstdatabasen. Det høye tallet i forhold til prosjektplanens 300 kommer av at man fant det hensiktsmessig å dele opp større lokaliteter i mindre enheter. Det kvantitative målet er dermed oppfylt.

Kunnskapsmessig har Bergkunstprosjektet gitt et stort løft når det gjelder nedbrytingsårsaker og metodeutvikling. En viktig problemstilling som kun i liten grad var fremme ved oppstarten, er forholdet til bergkunstens omgivelser med hovedvekt på arkeologisk og annen meningsbærende kontekst. Dette er problemstillinger som også internasjonalt vil bli mer og mer aktuelle fremover, og både landsdelsmuseene og NIKU har nå begynt å inkorporere dette i dokumentasjon og tolkning. For kulturminnevernet er dette viktig fordi bergkunstens kontekst er avgjørende for hva som skal sikres og hvordan.

Veien videre

Fra og med 2006 vil arbeidet med sikring av bergkunst være en del av Riksantikvarens ordinære oppgaver. Gjennom arbeidet i prosjektet har vi fått dokumentert at et langsiktig arbeid er nødvendig – noe som kommer klart til uttrykk i stortingsmeldingen *Leve med kulturminner*. Det er fra 2006 lagt opp til en gradvis økning i budsjettet til sikring av bergkunst. Økningen vil først og fremst komme regionalforvaltningen til gode, men det er også satt av midler slik at landsdelsmuseene og andre kan bistå i dette arbeidet. Det er viktig å styrke fylkeskommunenes og Sametingets arbeid med forvaltning og skjøtsel av bergkunst slik at de kan nyttiggjøre seg den økte kompetansen og kapasiteten ved landsdelsmuseene og andre institusjoner.

Bergkunstdatabasen vil i løpet av 2006 legges ned og innholdet overføres til kulturminnebasen Askeladden. Det arbeides nå med å klargjøre en tilstandsmodul for bergkunst etter samme modell som for ruiner. Målet er at forvaltningen skal ha tilgang til en database med til enhver tid oppdatert informasjon om bergkunsten og dens miljø samt tilstand. Disse opplysningene vil kunne danne grunnlag for det videre arbeidet med skjøttsplaner og oppfølging.

Inger-Marie Olsrud, Riksantikvaren

Smeerenburg-materialet returneres til Svalbard

Statens nye magasin for kulturhistoriske gjenstander åpnet i Longyearbyen i november 2005. Etter over 20 år i Nederland kom den unike Smeerenburg-samlingen tilbake til Svalbard.

Fra 1979 til 1981 utførte en nederlandsk gruppe et omfattende forskningsprosjekt for å avdekke fakta om Smeerenburg. Alle sider ved livet og arbeidet i Spekkbyen ble undersøkt. Foto: Susan Barr

Myter og legender om Svalbard

I det høyarktiske Svalbard-området, med fraværet av et stedegen befolkning, har myter og legender om tidligere besøkende til øygruppen lett for å bli en fast del av historien. På 1600-tallet var øygruppen et viktig hvalfangstområde, hvor skip særlig fra Nederland og England, men også noen fra Danmark/Norge, drev om sommeren med fangst av de store hvalene og foredling av spekket til olje.

Olje var et viktig produkt på det europeiske markedet også den gangen og hvaloljen ble brukt bl.a. som smøremiddel, i skinnberedning, til brennstoff i lamper og til såpe. Også bardene hadde sin anvendelse bl.a. som spiler i korsetter og paraplyer, og fjærer i vogner. Utkoking av oljen ble, gjennom første halvdel av 1600-tallet, gjort på landstasjoner ved egnete strender. Vi kan se sporene etter slike stasjoner i dag i form av rester etter utkokingsovnene sammen med enkelte bygningsfundamenter. I tillegg finnes det hundrevis av graver i området, enten samlet i store felter eller spredt i små grupper.

Etter at hvalfangerne forsvant fra Svalbard-området ble nye tilreisende fascinert av sporene hvalfangsten etterlot seg. Spesielt kom den største av landstasjonene, den nederlandske Smeerenburg eller Spekkbyen helt i nordvest, til å pirre nysgjerrigheten.

En nederlandsk beskrivelse av ruinene av Smeerenburg i 1727 noterte at det så ut som halvparten av en liten by, med hytter og lagerhus hvor menn hadde solgt alkohol og tobakk, mm, og hvor ferskt brød og rundstykker var blitt bakt hver morgen. En engelsk beskrivelse fra 1906 kunne fortelle at sjømannsskrøner nevnte 10-20 000 personer i Smeerenburg på sin tid, mens forfatteren selv ikke kunne tenke seg flere enn 1000-1200 der i en god sesong. Da Nansen besøkte stedet i 1920, overgikk han sine forgjengere med sin egen beskrivelse av hvalfangststasjonen:

"Her var en hel by med boder og gater den gangen for halvtredje hundre år siden. En ti tusen mennesker om sommeren med larm av pakkboder og drankokeriene og spillebuler, av smier og verksteder, av sjapper og dansebuler. Langs denne flate stranda myldret det av båter med sjøfolk som kom like fra den spennende hvalfangsten, og av fruentimmer i brokede farger som var på menneskefangst." (Nansen, F. 1920: En ferd til Spitsbergen).

Smeerenburg arkeologiske prosjekt

Det var på denne bakgrunnen at en nederlandsk gruppe utførte et omfattende forskningsprosjekt 1979 til 1981 for å avdekke fakta, heller enn legender, om spekkbyen Smeerenburg.

Utgravinger på Svalbard om sommeren og analyser og arkivundersøkelser i Nederland resten av året var en givende kombinasjon, hvor den ene kildetypen kunne både støtte og korrigere den andre. Opprinnelig ønsket nederlenderne å få til et fellesprosjekt mellom norske og nederlandske arkeologer, men de fikk liten oppslutning fra norsk side.

Det nederlandske prosjektet hadde med eksperter fra flere ulike fag: Arkeologer, eksperter på analyser av dyre- og fuglebein fra møddingene, pollenanalytikere, eksperter på analyser av skelett fra gravene og tekstilforskere.

På denne måten ble alle sider ved livet og arbeidet i Smeerenburg undersøkt: Produksjonsutstyr og -metoder (analyser av kullrestene viste bl.a. at også kull fra Svalbard ble brukt i ovnene), de nødvendige sekundære arbeidene slik som tønneproduksjon for oljetransporten, bygningskonstruksjoner, mat, klær og helsetilstand, aldersspredning, dødsårsaker og gravskikker, med mer.

Effekten på Svalbards økologi ble også anslått gjennom studier av antall og typer av hvaler som ble fanget gjennom perioden og typer og mengder av for eksempel fuglebein i matmøddingene.

Blant de mest spennende funnene var klærne som de omkomne fikk med seg i graven. Takket være det kalde og tørre klimaet på Svalbard var både likene og deres klær forbausende godt bevart. Til dels var det slik at arkeologene nesten kunne ha tatt strikkeluer og ullstrømper av likene og brukt dem selv, så godt bevarte var de. Enkelte jakker med knapper og et par store filthatter var også bemerkelsesverdige.

Analyser av klesfunnene kunne fortelle om hva slags materialer som var brukt og om de folkelige klesskikkene fra 1600-talls Europa (det er ikke sikkert at alle de døde kom fra Nederland, da arkivstudiene viste at mannskap ble til dels bredt rekruttert). Det er ellers bevart svært få folkelige klær fra tidlig på 1600-tallet. Man har sett dem tidligere stort sett bare på malerier. Videre fortalte arkivstudiene om antall skip, fangst, verdi, proviantering m.m.

Smeerenburgprosjektet var spesielt prisverdig i og med at det inkluderte nødvendig konservering og analysering av funnene og publisering av resultatene. Dette kan synes opplagt, men mange arkeologiske prosjekter får ikke med bevilgninger til dette i sine budsjetter. De unike funnene ble også vist i utstillinger flere steder i Nederland, ikke minst på Rijksmuseet, og i Norge på Vestbanen i Oslo og ved Universitetsstudiene på Svalbard.

Prosjektet kom frem til viktige resultater, som raskt ble allmennlære i Svalbards historie. Blant annet kunne det avkrefte legendene om at tusenvis av mennesker hadde tilhold i spekkbyen på 1600-tallet og, ikke minst, slå i hjel myten om at det fantes både bordell og kirke der. Det ble hverken funnet kvinneskjeletter eller kvinnegjenstander, bortsett fra enkelte ting som sannsynligvis var laget på Smeerenburg for å tas med hjem som gave.

Oppbevaring og utstilling på Svalbard

I juli 2002 ble en avtale undertegnet mellom riksantikvar Nils Marstein, direktør J. P. Sigmond, Rijksmuseet i Amsterdam, og professor Louwrens Hacquebord som ledet Smeerenburg-prosjektet i sin tid.

I følge avtalen skal samlingen av funn fra Smeerenburg betraktes som en helhet, eid i fellesskap mellom Nederland (ved Rijksmuseet) og Norge (ved Riksantikvaren). Det ble bestemt at hovedparten av samlingen skulle føres tilbake til Svalbard, mens en mindre del skulle forbli utstilt i Rijksmuseum.

I slutten av april 2006 åpner kongeparet den nye Forskningsparken i Longyearbyen på Svalbard. Inkorporert i dette store bygget har staten ved Riksantikvaren og Sysselmannen på Svalbard et skreddersydd magasin for konservering og lagring av kulturhistorisk materiale fra Svalbard.

Magasinet er plassert vegg-i-vegg med det nye Svalbard Museum. På denne måten er det skapt optimale forhold for lagring, utstilling og forskning på dette spennende materialet. Samtidig blir andre institusjoner (og private) som har svalbardmateriale oppmuntret til å sende det til det nye magasinet slik at det kan oppleves og bevares for ettertid i nærheten til sitt opprinnelige funnmiljø.

Tilbakeføring av Smeerenburg-samlingen

I november 2005 ble samlingen overført fra Rijksmuseum til Riksantikvaren ved en høytidelig seremoni i Amsterdam. Anledningen ble generøst støttet av Norges ambassadør i Nederland og Sysselmannen sendte sitt fartøy Nordsyssel for å frakte samlingen "hjem" til Svalbard.

Vel fremme i Longyearbyen en uke senere ble samlingen overført til det nye magasinet av statssekretær Henriette Westhrin fra Miljøverndepartementet, bivånet av den nederlandske ambassadøren, Sysselmannen og Riksantikvaren. Begge anledningene ble godt dekket i mediene.

Riksantikvaren anser etableringen av det kulturhistoriske magasinet i Longyearbyen for å være en solid markering av den sentrale plassen som historie og kulturminner har på Svalbard, og Smeerenburg-samlingen til å være en verdig "åpningsbestand".

Magasinet symboliserer en statlig vilje til å satse på konservering og bevaring av løse kulturminner fra Svalbard og samtidig gjøre dem lett tilgjengelige for utstilling og forskning.

Susan Barr, Riksantikvaren

Landskap i vinden

I 2005 ble unionsoppløsningen med Sverige og framveksten av et selvstendig og moderne Norge markert på ulike vis. Riksantikvaren (RA) publiserte en kalender med dette temaet, og mars måned var viet Kraftverkene – symboler på den nye tid. Disse anleggene er sentrale monumenter over utviklingen av det nye Norge med moderne vannkraft som en avgjørende ressurs.

I det flate og åpne Smølalandskapet representerer vindmøllene dominerende tiltak i landskapet. I tillegg til møllene trengs det også både veier for å bringe møllene inn og kraflinjer for å bringe energien ut. Brakkeriggen til høyre kan gi en målestokk for dimensjonene i denne typen tiltak. Foto: Kristine Johansen, Riksantikvaren.

100 år etter at vannkraftanleggene kom som dominerende elementer i landskapet – med kraftstasjoner, dammer og rørgater, er oppmerksomheten nå rettet mot en ny energiresurs – vindkraft – og hvordan denne skal innpasses og få prege dagens og framtidens landskap.

Kulturminneforvaltningen og landskapet

Men først – hva preger RAs arbeid med landskapet? For oss er dette begrepet sluttpunktet på rekken kulturminne – kulturmiljø – landskap, der vi beveger oss i en stadig større romlig dimensjon og med stadig økende "flyhøyde" i vårt arbeid. En viktig forutsetning for landskapsarbeidet er at dette må skje på egne premisser.

Oppmerksomheten må rettes mot sammenhenger og helheter i våre fysiske omgivelser. Landskap er for RA dermed noe mer enn bare summen av alle kulturminnene og kulturmiljøene som befinner seg innenfor et større område.

En annen forutsetning er at dette er et arbeidsområde og et storskalagrep vi deler med naturforvaltningen. Vårt felles fundament er den europeiske landskapskonvensjonens definisjon "Landskap" betyr et område, slik folk oppfatter det, hvis særpreg er et resultat av påvirkningen fra og samspillet mellom naturlige og/eller menneskelige faktorer. Fellesskapet understrekes av at Direktoratet for naturforvaltning (DN) og RA i 2005 sluttførte arbeidet med en felles landskapsstrategi.

I denne strategien framgår det at vi har en rekke innfallsvinkler til temaet. Et sentralt perspektiv er knyttet til ulike typer landskap, der RA har arbeidet mye både med by- og tettstedslandskap og med jordbrukslandskap. Det siste har ofte skjedd under overskriften "kulturlandskap" og i nært samarbeid med DN og jordbruket selv.

Landskap finnes både i byen og på landet og er en ressurs i forhold til verdiskaping – en annen viktig satsing. Denne er særlig knyttet til jordbruks- og kystlandskap, reiseliv, regional og lokal utvikling. I tillegg har selvsagt vårt generelle arbeid med arealplanlegging og konsekvensutredninger sterke koplinger til landskapstemaet.

Også arbeid innen kulturminneforvaltningens egen sektor er i stor grad rettet inn mot landskapstemaet. Dette gjelder både i forbindelse med fredning av kulturmiljøer og arbeidet med verdensarven. Fredete kulturmiljøer som Birkelunden i Oslo, Kongsberg sølvverk og gården Havrå i Hordaland forteller om svært ulike, men viktige landskapsverdier og utfordringer knyttet til forvaltningen av dem. Verdensarvområder som Røros, Vega, Geiranger og Nærøyfjorden kan sees i samme perspektivet.

Arbeidet med vindkraft

Riksantikvaren har i 2005 prioritert arbeidet med vindkraft høyt. For kyststrekningen fra Finnmark til Vest-Agder har vi utarbeidet en foreløpig oversikt over områder med meget stor konflikt knyttet til etablering av landbaserte vindkraftanlegg.

RA har i samarbeid med DN i tillegg gjennomført såkalte tematiske konfliktvurderinger knyttet til vindkraftprosjekter. Dette gjelder både i forhold til konsesjonssøkte og meldte vindkraftprosjekter for tema Miljø og kulturminner.

Arbeidet er utført i to faser på oppdrag fra Olje- og energidepartementet og er et bidrag til Norges vassdrags- og energidirektorats overordnede arbeid med å koordinere og sikre gjennomføring av slike vurderinger.

Mens vannkrafta førte oss inn i det 20. århundre, ble århundret avsluttet med olje og gass som hovedelementer i både energi- og samfunnsutviklingen. Det siste har ikke i samme grad som det første etterlatt seg dominerende spor i hele landet, men finnes som et fåtall store og lokalt dominerende industrianlegg på kysten. I forhold til olje og gass representerer vindkraftanleggene en helt annen kategori tiltak og derfor også helt andre utfordringer for kulturminneforvaltningen.

Hvordan forholder så RA seg til vindkraftanleggene og de tiltak disse fører med seg i landskapet? Vindmøller er nye innslag i våre omgivelser, men landskapet har jo alltid endret seg. Også tidligere generasjoner har etterlatt seg landskapsdominerende spor – helt tilbake til bronsealderens imponerende gravrøyser på godt eksponerte steder. Deretter kan jernalderens gravhauger, kirker og byanlegg tilbake til middelalderen, festningsanlegg, vegger og bruer, stasjonsbyer, kraftverk og industristeder, fiskevær og fyrtårn fortelle om nye slike opp gjennom historien.

Landskapet har vært og vil alltid være i kontinuerlig endring og utvikling. Det er en løpende og dynamisk prosess der en lang rekke ulike aktører bidrar til å forme og forvalte landskapet på forskjellig vis.

Hva er så nytt i forhold til landskapsendringene som er skjedd opp gjennom historien, bortsett fra at vår tid skriver stadig raskere med bred og sterk tusj der fortida skrev langsomt med blyant? En viktig nyhet er at vi har fått en egen kulturminneforvaltning som har en rolle å spille i forhold til hvordan dagens endringer skal få påvirke vår fysiske kulturarv og hva som er akseptable og uakseptable konsekvenser i forhold til forvaltning og tap av kulturhistoriske verdier i landskapet.

Kulturminner, kulturmiljøer og landskap er i vår tid erkjent som viktige samfunnsmessige ressurser som det må tas hensyn til i den videre utvikling av våre omgivelser. Kulturminneforvaltningens rolle i dette illustreres godt gjennom omtalen av vårt arbeid som administrasjon av endring.

RA har hverken noe mål om eller ønske om å stanse vindkraftetableringer her i landet. Vår oppgave er å bidra til å påvirke hvor og hvordan behovet for vindkraftutbygging best mulig kan realiseres i forhold til kulturminneinteressene, som konkrete inngrep og tiltak i landskapet. Vår oppgave er å ha en kvalifisert og godt begrunnet oppfatning av disse to spørsmålene i forhold til kulturminneverdiene i det historiske landskapet.

Noen sentrale utfordringer i vindkraftarbeidet

Vårt arbeid med vindkraft og landskap er fortsatt i en begynnerfase. Vi står overfor nye og spennende utfordringer som krever at også kulturminneforvaltningen utvikler seg videre. Noen av disse utfordringene skal omtales her:

Landskapet er, som nevnt foran, en dynamisk prosess og i kontinuerlig endring. Endringstakten og størrelsen og karakteren på nye tiltak og landskapsinnslag er viktig både for hvordan endringer oppfattes og hvordan disse må vurderes i forhold til landskapets historiske innhold. Dette gjelder særlig i forhold til opplevelsesverdiene. Vår oppgave er å vurdere endringenes konsekvenser i forhold til de målene som er satt for forvaltningen av kulturminner, kulturmiljøer og landskap. Et begrep som tålegrenser blir her helt sentralt.

En særlig utfordring er å skille mellom mer allmennmenneskelige reaksjoner, hvordan hver enkelt av oss på ulike vis reagerer på endring – ofte i et kortsiktig perspektiv, og det som må være de faglige vurderingene som er kulturminneforvaltningens oppgave. I dette ligger også å la det kulturminnefaglige arbeidet ha et tilstrekkelig langsiktig perspektiv.

En viktig utfordring er å samarbeide våre vurderinger med DN og komme fram til felles vurderinger av landskapet og de samlede landskapskonsekvenser. Dette samarbeidet er utfordrende, men også kunnskapsutvidende. Begge parter har i sitt arbeid nytte av bidragene fra den andre. For vårt vedkommende kan DN blant annet bidra med kunnskap som gir økt forståelse for hvordan folk i tidligere tider har brukt landskapet og dets naturgitte ressurser og hvilke spor dette har etterlatt seg.

Landskapsarbeidet foregår i et varierende storskalaperspektiv. Vindkraftparker representerer en kvalitativt ny type tiltak ved å kunne være dramatisk arealkrevende. Av naturlige årsaker er de også visuelt svært eksponerte. Stor variasjon i anleggenes geografiske omfang fører til at vi må arbeide med ulike flyhøyder. Dette påvirker igjen hvor store influensområder som er aktuelle å vurdere. Vindkraftanleggenes visuelle konsekvenser på opplevelsesverdiene i landskapet blir dermed svært viktige. Hva ses på ulike avstander og hvilken betydning har det?

Vi trenger fortsatt å utvikle teknikker og samle erfaringer. Dette må i stor grad skje gjennom arbeid med konkrete saker i tillegg til at DN og RA i samarbeid systematisk videreutvikler sine arbeidsmåter.

De visuelle avstandskonsekvensene kommer i tillegg til de direkte fysiske konsekvensene av tiltakene, der forholdet til de enkelte kulturminner og kulturmiljøer vil være det sentrale. Også her representerer vindparkenes arealkrav vesentlige utfordringer, både for arbeidet med å frambringe tilfredsstillende kulturminnekunnskap og vurdere samlede konsekvenser.

Når så landskapsdominerende tiltak som vindkraftanlegg blir søkt realisert i så stort omfang på kort tid, blir det også spørsmål om å vurdere sumkonsekvenser på regionalt og nasjonalt nivå. Dette krever stor flyhøyde.

Hva skjer i forhold til et overordnet bilde av det norske kystlandskapet – en kyst som blant annet er en sentral ressurs for norsk reiselivsnæring? (Kulturarven som ressurs i samfunnsutviklingen er et viktig nytt satsingsområde for kulturminneforvaltningen.) Målet med utbyggingen av det norske fyrvesenet var visuell kontakt fra lyskjegle til lyskjegle langs kysten – det er neppe like ønskelig med visuell kontakt fra vindkraftanlegg til vindkraftanlegg kysten rundt.

RAs oppgave er å vurdere slike spørsmål som nasjonal kulturminnemyndighet. Dette krever kunnskaper som også vil kunne være nyttige i forhold til et annet viktig aspekt ved landskapsarbeidet.

Den europeiske landskapskonvensjonen legger stor vekt på folks egenoppfatning om landskapet. I forhold til vindkraft må dette avklares i lokale prosesser der lokalbefolkning, frivillige organisasjoner og kommunene må følge opp. I disse prosessene vil en kunne dra nytte både av kulturminneforvaltningens kunnskaper om kulturminner, kulturmiljøer og landskap og våre vurderinger og begrunnelser dersom vi er i stand til å formidle disse på en god måte til samfunnet omkring oss. For Riksantikvaren er dette en viktig utfordring i all vår virksomhet.

Even Gaukstad, Riksantikvaren

Brannsikring i tett trehusbebyggelse

I samarbeid med Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap (DSB) gjennomførte Riksantikvaren i 2005 en landsomfattende kartlegging av brannsikkerheten i 167 tette trehusmiljøer, i 79 kommuner.

Brannslukker i julepresang. Miljøvernminister Helen Bjørnøy overrakte i desember 2005 verdens minste automatiske brannslukker til Lars Christian Lindstad som eier Krusesgate 5, et fredet hus i Oslo. Slukkeren ble montert i sikringsskapet på kjøkkenet i den gamle sveitservillaen på Frogner. Brannslukkeren var Riksantikvarens julepresang til eiere av fredede hus i Norge. Foto: Asgeir Spange Brekke, Riksantikvaren

Bare for 10 av områdene foreligger det brannsikkerhetsplaner. Resultatene fra undersøkelsen viser at svært mange brannvesen mangler innsatsplaner for trehusbebyggelsen og har heller ikke utført tilsyn i områdene. Også de elektriske anleggene har hatt mangelfullt ettersyn. Brann i tette trehusbebyggelser sprer seg hurtig og det er ikke tilstrekkelig at den enkelte huseier sikrer egen bygning. Det kreves et samarbeid mellom flere aktører for å øke brannsikkerheten.

Det er viktig å innføre tiltak som forhindrer spredning mellom hus og mellom kvartaler. Brannsikkerheten til det enkelte hus er avhengig av hvor brannsikkert resten av området er. Det er eksempler på at hele kvartaler har

brent ned, registrering av hvilke planer kommunene har i forhold til å forhindre brannspredning er det første skritt i å sette problemet på dagsorden.

Det er ytterligere 15-20 områder som regnes som tett, vernverdig trehusbebyggelse som DSB/RA ikke har mottatt svar fra.

Middelalderkirkene og deres omgivelser

Kommunene har de siste årene fått et større ansvar i forhold til drift, tilsyn og vedlikehold av de fredete kirkene og deres omgivelser. I 2005 laget derfor Riksantikvaren et informasjonsopplegg for å gjøre kommunene og kirkevergene i bedre stand til å ivareta dette ansvaret.

Haslum kirke i Bærum er fra slutten av 1100-tallet og påbygget til korskirke i begynnelsen av 1300-tallet. Foto: Birger Lindstad, Riksantikvaren

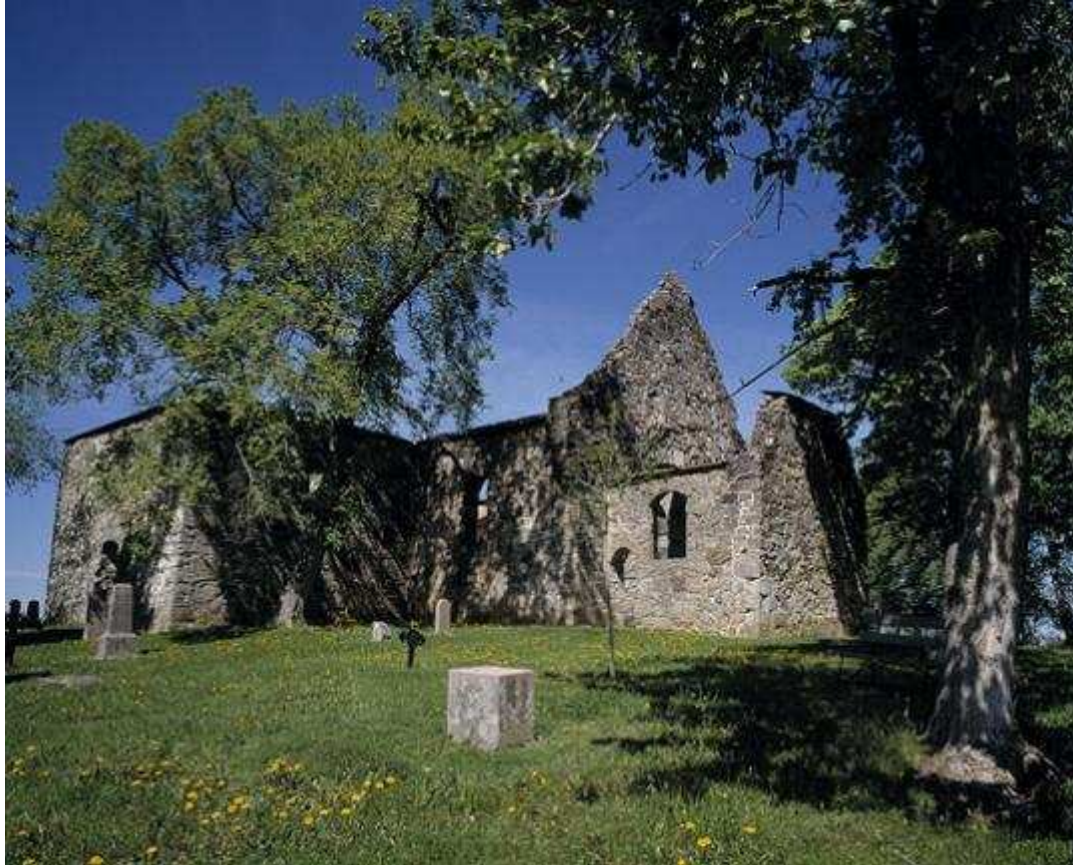
Riksantikvaren har opprettet egne "Kirkesider" for forvaltningen på sine internettsider, middelalderkirker i stein var et nytt tema i 2005. Kirkesidene gir praktiske råd om bruk, vedlikehold og istandsetting og i tillegg informasjon om låneordninger med gode betingelser. Det ble også utarbeidet sjekklister for å kunne prioritere nødvendig vedlikehold og tilsyn.

For første gang inviterte dessuten Riksantikvaren 160 av landets kirkeverger, fra 79 kommuner, til seminar. Kirkeverger med ansvar for middelalderkirkene, i praksis steinkirker fra før 1650, var målgruppe for seminaret. Seminaret ble holdt to steder, i Trondheim og i Oslo. Ønske fra Riksantikvarens side, var å skape forståelse for verdien av middelalderkirken og dens omgivelser, gi praktisk opplæring i tilsyn og vedlikehold, informere om økonomiske forhold og legge til rette for utveksling av erfaring mellom kirkevergene.

Kirkevergene fikk både kulturhistoriske forelesninger, praktiske råd om bruk og vedlikehold og mulighet til å bli kjent med hverandre og Riksantikvarens saksbehandlere. Det er bestemt å fortsette med årlige samlinger for kirkevergene, men med varierende tema.

Bevaring av ruiner fra middelalderen

I 2005 behandlet Stortinget meldingen "Leve med kulturminner", og ga dermed startsignalet til at Riksantikvaren kunne sette i gang et tiårig ruinprosjekt med oppstart i 2006: "Bevaring av ruiner fra middelalderen". Med en ruin menes i denne sammenheng restene etter anlegg bygget av stein eller tegl lagt i kalkmørtel, fra før Reformasjonen (1537).

Nes kirkeruin på Romerike. Våren 2005 laget Nes kommune, Riksantikvaren og Akershus fylkeskommune en tilstandsanalyse av Nes kirkeruin. Analysen inneholder en beskrivelse av ruinens tekniske tilstand, identifisering av mulige årsaker til nedbrytingen og forslag til tiltak for å utbedre skader og hindre videre forfall. Foto: Arve Kjersheim, Riksantikvaren

I 2005 satte Riksantikvaren av 6 250 000 kroner til et forprosjekt. I forprosjektåret ble det gjennomført en rekke aktiviteter som grunnlag for oppstart av ruinprosjektet:

- samling av murere for kursing i praktisk ruinkonservering
- FOU-virksomhet som mørtel- og kalkanalyser, forskning på murkroner, evaluering av ruinkonservering i Oslo med mer
- seminar for kommuner, fylker og forvaltning som har ruiner i sitt område
- gjennomgang av arkivmateriale
- innlegging av data i Askeladden (Riksantikvarens kulturminneregister)
- innledet samarbeid med de andre nordiske landene
- ekskursion og studiereiser
- utarbeidet skriftlig informasjon om ruinprosjektet og fakta-ark om enkelte ruiner
- gitt økonomisk tilskudd til konservering av en rekke ruiner
- gjennomført en grov tilstandsvurdering for 61 av ruinene etter utarbeidet mal

En prosjektmedarbeider har vært engasjert i 2005. Prosjektmedarbeidere har besøkt 30 ruinanlegg og med bakgrunn i registrering av tilstanden til disse anleggene er det foretatt prioritering for ruinkonserveringen i 2006.

Gjennom arkivgjennomgang og innlegging av data i Askeladden og tilstandsvurderingen har vi fått kjennskap til ytterligere 12 ruiner fra middelalderen. Vi mener nå at vi har 91 ruiner fra middelalderen.

Bevaring av europeiske steinfyr

Sammen med Italia, Hellas, Kypros og England er Norge med i Pharosprosjektet. Hensikten er å utvikle en strategi for bevaring og bruk av gamle europeiske steinfyr.

Utsira fyr er med i Pharosprosjektet. Fyret ble fredet i 1999. Foto: Marit Westli Arntzen, Riksantikvaren

Fokus på teknisk vedlikehold og ny bruk

Det er viktig å fokusere på karaktertrekk, skape større forståelse for verneverdi og vurdere fyrenes tekniske tilstand for å gjøre de riktige valgene i forhold til å vedlikeholde fyrene. Samtidig arbeides det med å finne nye bruksområder for fyrene.

Norge har valgt seg Utsira fordi det er det eneste tvillingfyret der begge tårnene ble bygget innenfor samme fyrområde. Tårntypen og materialbruken er sjelden. Fyret har gjennomgått få endringer og er derfor fredet. Det ligger svært vakkert til på Utsira.

Samarbeidet i Norge skjer mellom Utsira kommune, Kystverket og Riksantikvaren. Det er viktig å forstå hva fyret betyr for de som bor på øya, og hva som kan gjøres for å la landemerket forbli en del av lokalsamfunnet. Videre er det en oppgave å se hvordan fyret kan skape interesse og også å finne alternativ bruk i framtida.

Pharosprosjektet startet opp i 2005 og skal gå over en periode på tre år. Den 9. september var det offisiell markering av prosjektet på Utsira.

I forbindelse med oppstarten av arbeidet, ble det foretatt en visuell tilstandsregistrering av fyret.

Informasjon

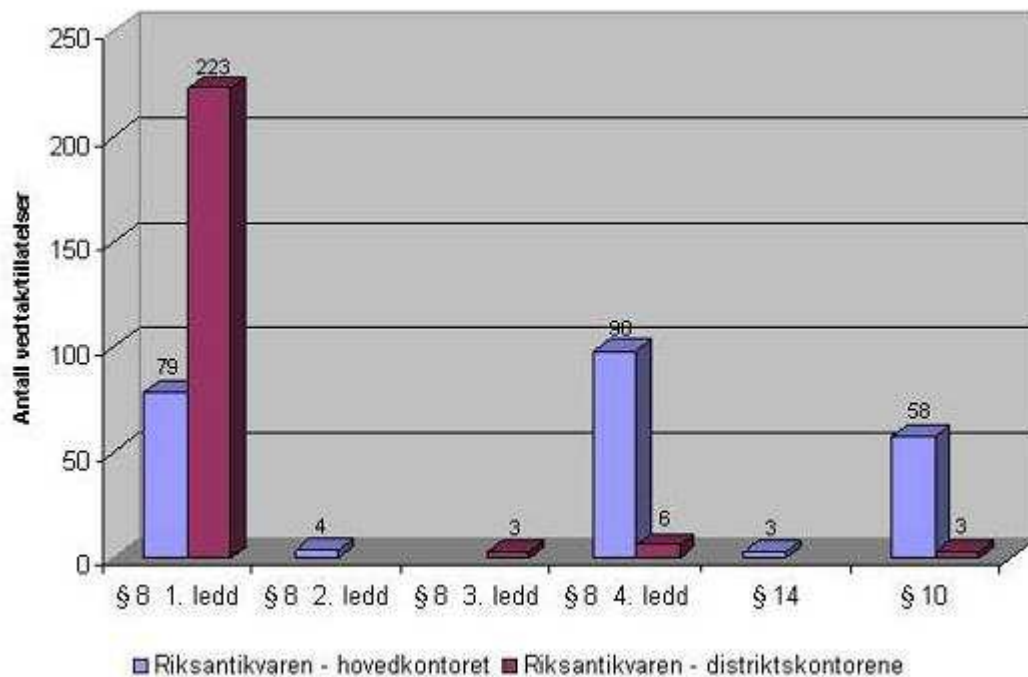
I løpet av 2005 har Riksantikvaren gitt ut følgende publikasjoner og trykksaker:

- Ett nummer av [Årringer](#): Målgruppen er eiere av fredet bygg og anlegg, og dette nr. er spesielt viet stortingsmeldingen "Leve med kulturminner" og "100 år med kulturminneloven"
- Ett nummer av [LÅStå!](#) : Målgruppen er forvaltningen, og dette nummeret fokuserer spesielt på friluftsliv og kulturminner.
- Faktaark om [stavkirker](#)
- Informasjonsfolder og faktaark om [ruiner](#)
- Informasjonsfolder og faktaark om [kommunale kulturminneprosjekter](#)
- Kalender om ruiner
- Bok om [kulturminner 1905-2005](#)
- Informasjonsfolder om kulturminner under vann

Behandling av dispensasjonssaker

Riksantikvaren har i 2005 behandlet 416 dispensasjonssaker hvorav 312 enkeltsaker vedrørende automatisk fredete kulturminner. Det er gitt 14 avslag i enkeltsaker og 3 innsigelser til reguleringsplan, hvilket innebærer at 96 % av søknadene om dispensasjon er innvilget mens kun 4 % er avslått. Det er det fattet vedtak om kostnadsdekning i 61 saker.

Diagrammet viser en oversikt over ferdigbehandlede dispensasjonssaker og vedtak om kostnadsdekning fordelt etter sakstype, totalt 477 saker.

Ferdigbehandlede dispensasjonssaker og vedtak om kostnadsdekning i henhold til kulturminneloven.

Gitte dispensasjoner - vedtak og vilkår

I 2005 ble det for hele seksjonens ansvarsområde innvilget dispensasjon/gitt tillatelse i 399 saker. Dispensasjon/tillatelse ble gitt på følgende vilkår:

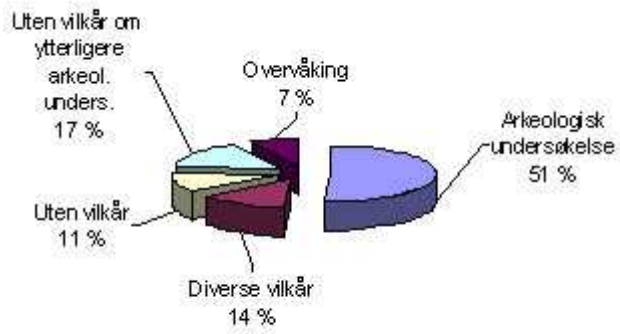
Type vilkår	Antall saker	Fordeling i forhold til seksjonens ansvarsområder	
		RA-hovedkontor	RA-distriktskontor
Arkeologisk undersøkelse	92	86	6
Diverse vilkår	57	24	33
Uten vilkår	18	18	
Uten vilkår om ytterligere arkeologiske undersøkelser	29	29	
Overvåking	62	12	50
Graving i gamle grøfter	141		141

Diagrammet viser en prosentvis andel av hva slags vilkår som ble stilt i forhold til de dispensasjoner/tillatelser som ble gitt i 2005 ved Riksantikvarens distriktskontorer. Totalt 230 saker

Prosentvis fordeling av vilkår (hovedkontoret)

Diagrammet viser en prosentvis andel av hva slags vilkår som ble stilt i forhold til de dispensasjoner/tillatelser som ble gitt i 2005 innen Riksantikvarens ansvarsområde. Totalt 169 saker. "Uten vilkår om ytterligere arkeologiske undersøkelser" er saker der fylkeskommunen/sametinget etter avtale med Riksantikvaren og vedkommende landsdelsmuseum gjennomfører en utvidet dokumentasjon i forbindelse med undersøkelsen i kulturminnelovens §9. Eksempler på "diverse vilkår" er for eksempel krav til dokumentasjon, innlevering av funn og tilbakeføring ved forskningsgravninger, samt krav til høyder på bygninger, farge og materialvalg, avstand osv i saker som gjelder utilbørlig skjemming. Disse sakene omfatter også saker der det er stilt flere vilkår, og inneholder derfor også noen saker der det blant annet er satt vilkår om arkeologiske undersøkelser.

Prosentvis fordeling av vilkår (hovedkontoret)

Publisert 14. februar 2006 © Riksantikvaren

Direktoratet for kulturminnevern, Dronningensgate 13,
Pb. 8196 Dep., 0034 Oslo,
Tlf 22 94 04 00, Faks 22 94 04 04,
E-post: postmottak@ra.no. Utviklet av Idium